Groter dan ik

Groter dan ik

Joost Röselaers
Esther van Fenema

Een predikant en een psychiater op zoek

2026 Prometheus Amsterdam

De voorbeelden uit dit boek zijn geanonimiseerd. Bepaalde details zijn bewust veranderd om herkenning uit te sluiten.

Een grote dank van de auteurs aan Arne Mosselman.

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

© 2026 Joost Röselaers en Esther van Fenema
Omslagontwerp en -beeld Jan van Zomeren
Foto auteur Tessa Posthuma de Boer
Zetwerk Perfect Service
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 6070 8

‘There are more things in heaven and earth, Horatio,
than are dreamt of in your philosophy.’
– William Shakespeare, *Hamlet*

Inhoud

Inleiding 9

1 **Van intimiteit naar universaliteit** 15

2 **Van zuilen naar sociale zwermen** 45

3 **De natuur overstijgt altijd** 86

4 **Kunst, opgaan in het grotere** 105

5 **De dood, een betekenisvolle grens** 124

6 **God, het ongrijpbare 'groter dan ik'** 152

Epiloog – **De kleine goedheid ís het 'groter dan ik'** 185

Inleiding

Soms blijkt het ik te klein om het leven te bevatten. Dan voelt het ik als een te kleine jas: beklemmend en ontoereikend om de weersomstandigheden het hoofd te bieden. Dat zijn vaak de momenten waarop het leven zich niet laat terugbrengen tot enkelvoudige verklaringen, diagnoses of maakbare oplossingen. In verlies, verwarring, schoonheid of angst kunnen mensen een grootsheid ervaren die hen overstijgt. Iets wat richting geeft, troost biedt, of juist confronteert en ontregelt. Eeuwenlang noemden we dat God. Tegenwoordig weten we vaak vooral wat het níet is.

Dit boek is het verslag van een gezamenlijke zoektocht naar dat overstijgende – naar het 'groter dan ik'.

Die zoektocht wordt ondernomen door twee stemmen die elkaar aanvullen: die van de psychiater en de dominee. De psychiater analyseert, ontleedt en benoemt waar het wringt. Zij ziet scherp hoe leegte, angst en zinloosheid zich psychisch manifesteren. De

dominee ontkent die analyse niet, maar weet ook dat de mens meer is dan een optelsom van mechanismen en verklaringen. Hij durft woorden te zoeken voorbij de ratio, daar waar betekenis ontstaat en het individu zich even kan losmaken uit zijn isolement.

Deze zoektocht staat niet op zichzelf. In de afgelopen decennia hebben we in Nederland in hoog tempo afscheid genomen van kerken, zuilen en vaste kaders. Dat bracht een ongekende vrijheid. We werden autonome individuen, verantwoordelijk voor ons eigen geluk. Maar die bevrijding heeft ook een keerzijde: het gezamenlijke verhaal verdween, wat ons verbond, loste op.

In 2023 verscheen *De leegte voorbij. Op zoek naar een verhaal dat ons verbindt* van psychiater Esther van Fenema en predikant Joost Röselaers. Die titel bleek raak, want nu het geloof in God voor velen passé is geworden, laat de leegte zich steeds minder negeren. We verdragen haar slecht en zoeken – bewust en onbewust – naar ankers en houvast. Niet geloven is onmogelijk. Misschien leven we minder goddeloos dan we denken.

De Franse schrijver Victor Hugo stelde al in de negentiende eeuw dat niet geloven onmogelijk is. De mens kan niet leven zonder geloof in iets wat hem overstijgt. Dat kan God zijn, maar ook de natuur, kunst, rechtvaardigheid, de groep, de toekomst of een ideaal. De afgelopen decennia is ons voorgehouden dat niet-geloven de toekomst had. Tegelijkertijd zien we het geloof in het grotere op allerlei manieren terugkeren: in een

hernieuwde belangstelling voor traditionele religie, in de zelfverzekerdheid van de islam, in talloze spirituele stromingen, in activisme waarin jongeren schouder aan schouder ergens voor of tegen opstaan, en in de behoefte om deel uit te maken van iets wat groter is dan het eigen leven. Het aantal uitgesproken atheïsten groeit niet meer, de groep die zegt in 'iets' te geloven daarentegen wel.

Misschien is dat geen toeval. We leven in tijden van onzekerheid. Geopolitieke spanningen, klimaatverandering en maatschappelijke fragmentatie zetten onze vanzelfsprekendheden onder druk. Het individualisme kraakt. Het ik wankelt en blijkt onvoldoende toegerust om de storm alleen te doorstaan. Overleven doe je niet alleen. Dat wisten onze voorouders al.

Ook op kleinere schaal, bij ziekte, psychisch lijden of in het aangezicht van de dood, ontstaat vaak ruimte voor het overstijgende. Dan verdwijnt het ongemak en wordt het transcendente een bron van kracht. Daarnaast zijn er momenten van schoonheid: natuur, muziek, kunst, ontmoetingen. Ogenblikken waarin het ik even oplost en plaatsmaakt voor een ervaring van eenheid.

Tegelijkertijd staat onze vrijheid onder druk. Er wordt weer gesproken over offerbereidheid. Maar waarvoor zijn we bereid offers te brengen? Welke waarden zijn groter dan ons eigen leven? Welk verhaal overstijgt het ik?

Sommigen zoeken dat verhaal in de Verlichting,

zoals Richard Malka betoogt in *Après Dieu*. De waarden van vrijheid, gelijkheid en menselijke waardigheid krijgen daarbij bijna goddelijke trekken. In een tijd zonder wortels en gedeelde verhalen bestaat er een groot ongemak om over het goddelijke te spreken én tegelijkertijd een diep verlangen om te ontsnappen aan het claustrofobische ik.

In dit boek onderzoeken we het ongemak van het ik en het verlangen om te overstijgen. We verkennen de anatomie van het goddelijke: in onszelf en tussen ons. Hoe ervaren we het overstijgende? Wanneer is het aanwezig, en hoe merken we dat? Wat zijn de voorwaarden voor overstijgen en zingeving?

Dat doen we in de vorm van gesprekken tussen psychiater en dominee. Er wordt geanalyseerd, getwijfeld en gezocht. Wat biedt houvast? Wat is sleets geworden? Welke rol speelt neurobiologische kennis? Zijn we nog in staat om ons te buigen voor wat ons overstijgt, of reduceren we onszelf tot een onhandige vorm van natuurlijke intelligentie, binnenkort ingehaald door kunstmatige intelligentie?

De mens is een betekenis verlenend wezen. Dat vermogen hielp ons overleven. Maar kan het ons ook opnieuw verbinden? Is een tweede naïviteit mogelijk – voorbij kinderlijk geloof, maar ook voorbij cynisme? Een vorm van geloven uit noodzaak, omdat het leven anders misschien ondragelijk wordt?

Dit boek wil een handreiking bieden om opnieuw te spreken over dat wat ons overstijgt, zodat het goddelijke niet langer verstopt hoeft te worden achter schaamte of ironie, maar weer onbevangen benoemd kan worden als een wezenlijk onderdeel van ons mens-zijn.

1

Van intimiteit naar universaliteit

Het gezin lijkt dood. Althans, dat zou je denken als je de spreekkamer van Esther binnenloopt. Families verschijnen nauwelijks meer samen. Ze komen één voor één, elk met hun eigen verhaal van isolement. Een dochter die al drie jaar niet met haar moeder spreekt. Of een zoon die zijn vader alleen nog kent van verjaardagskaarten. Een man van middelbare leeftijd die geen familie om zich heen had toen hij ernstig ziek was. 'Ik heb wel kinderen, hoor,' zei hij haast verontschuldigend, 'maar die zijn druk.'

We hebben onszelf bevrijd uit de soms verstikkende druk van de familie. De baleinen uit de samenleving getrokken, zoals we dat in de jaren zestig en zeventig hebben gedaan met zo veel structuren die ons klein hielden. Nu checken we Instagram in plaats van de familiefoto's aan de muur. Sommigen zien hun familie uitsluitend met kerst en bij uitvaarten. De familie is niet meer vanzelfsprekend, maar een keuze geworden. En je kunt er dus ook níet voor kiezen.

Toch klopt er iets niet aan dit verhaal van bevrijding, want tegelijkertijd ziet Esther in haar praktijk een epidemie van eenzaamheid, angst en depressie die mede lijkt samen te hangen met de afname van familiebanden. Het verlaten individu – zo noemde zij het in een eerder boek – wentelt zich comfortabel in de illusie dat het zelf god is geworden.

Het individu heeft zich in een aantal decennia losgezongen van allerlei groepsverbanden. En daar waar deze bevrijding in eerste instantie leidde tot euforie, worden we nu misschien gestraft voor onze overmoed. Radicale autonomie doet ons geen goed. We lijden aan eenzaamheid, onzekerheid, somberheid, vertwijfeling en angst. We worstelen met tal van psychische klachten, die veelal terug te voeren zijn op zingeving en vooral op het gebrek eraan: leegte.

IJlere familiebanden confronteren ons met iets existentieels, namelijk dat we, zeker op existentiële momenten, toch behoefte hebben aan dat 'groter dan ik' dat familie ons kan bieden.

HET CLAUSTROFOBISCHE IK

In de Friese familie van Esther werd op oudejaarsavond altijd de tekst van het oudejaarslied van Rhijnvis Feith, gebaseerd op Psalm 90, voorgelezen: 'Uren, dagen, maanden, jaren vliegen als een schaduw heen.' Nuchtere

Friezen die tot tranen toe geroerd werden, jaar na jaar. Het is absurd als je erover nadenkt – volwassen mensen die huilen om woorden die ze al honderden keren hebben gehoord. Maar dat is familie: een irrationele kracht en verbintenis die je raken op plekken waar ratio niet de baas is.

Als predikant ziet Joost het telkens weer. Mensen die hun hele leven de familie op afstand hebben gehouden, vragen op hun sterfbed toch naar hun kinderen, hun broers, hun zussen. De een heeft ruzie gehad over een erfenis. De ander over politiek. Weer een ander weet eigenlijk niet eens meer waar het over ging – alleen dat het nu te laat is om het goed te maken.

Joost vertelt. 'Ik was laatst bij een man, tweeëntachtig jaar oud. Vroeger een succesvol ondernemer, nu wegkwijnend in een verpleeghuis. De muren van zijn kamer hingen vol met foto's van kleinkinderen die hij nauwelijks kende. "Wanneer heeft u ze voor het laatst gezien?" vroeg ik. Hij dacht na. "Met kerst," zei hij uiteindelijk. "Drie jaar geleden." Hij vertelde over de langzame verwijdering in het gezin. De verwijten die hem waren gemaakt. De afstand die er nu was. Het verlangen naar de kinderen en kleinkinderen en tegelijk het niet in staat zijn om de relatie te herstellen.'

Die middag bleef Joost langer dan gepland. Ze spraken over zijn leven, zijn keuzes, zijn spijt. Over hoe hij altijd had gedacht dat er later nog tijd zou zijn. Later, wanneer het bedrijf minder druk was. Later, wanneer